

Akkoyunlu Sarayında Hristiyan Bir Şahbanu: Theodora Maria Katerina/Despina Hatun A Christian Shahbanu in the Akkoyunlu Palace: Theodora Maria Katerina/Despina Lady

Ayşe ATICI ARAYANCAN

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Doç. Dr. Ayşe ATICI RAYANCAN

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü ,
Osmaniye, Türkiye

ORCID: [0000-0002-4232-2564](https://orcid.org/0000-0002-4232-2564)

e-mail: ayse.atici2@gmail.com

Başvuru/Submitted: 21.10.2023

Kabul/Accepted: 14.05.2024

Atf: Atıcı Arayancan, Ayşe, “Akkoyunlu Sarayında Hristiyan Bir Şahbanu: Theodora Maria Katerina/Despina Hatun”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 7/1 (Haziran 2024): 83-102.

Citation: Atıcı Arayancan, Ayşe, “A Christian Shahbanu in the Akkoyunlu Palace: Theodora Maria Katerina/Despina Lady”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 7/1 (June 2024): 83-102.

Lisans/License:

Öz- 15. yüzyılda Türkmen devletlerden biri olan Akkoyunlu sarayında çok sayıda hükümdar eşi (Şahbanu) ya da (mehd-i ulya) hükümdar annesi oldukça etkili nüfuza sahip olmuş, eşlerine ve oğullarına nasihatlerde bulunup, iç ve dış siyasi meselelerde aktif olarak yer almış hatta diplomatik görüşmeler ve yazışmalar yapmışlardır. Akkoyunlu sarayında etkin olan hatunlardan birisi Akkoyunlu Uzun Hasan Bey'in gayri müslim eşi Despina Hatun olarak bilinen Maria Katerina Komnenea'dır. Trabzon Rum imparatoru IV.Kalo İoannes'in kızı olan Despina Hatun'un siyasi sebeplerden ve geçmişten gelen sıhriyet bağlarının kuvvetlenmesi için Uzun Hasan Bey ile evlenmiş, Diyarbakır'a gelin olarak gelmiştir. Despina Hatun Akkoyunlu sarayında Hristiyan olarak yaşamış, saraydaki diğer eşler arasında konumlanarak Yüce Hatun/Şahbanu unvanını almıştır. Türkmen geleneği içerisinde kendi kültür ve inancını devam ettirdiği görülmektedir. Trabzon Rum İmparatorluğu, Venedik, Osmanlı ve Akkoyunlu arasında bölgesel çıkarlar doğrultusunda gelişen siyasi süreç ve diplomatik görüşmelerde etkin olmuştur.

Despina Hatun, hem gayri müslim hatunlardan biri olması hem de Akkoyunlu ve Trabzon Rum İmparatorluğu arasındaki ittifakın kritik zamanlarında rol oynamış olmasından ötürü tarih kayıtlarına adını yazdırmış, incelenmeye değer hatunlarından biri olarak görülmelidir. Nitekim bu makalede, Despina Hatun'un biyografi örneği üzerinden Akkoyunlu sarayında gayri müslim kadınların iç ve dış siyasette oynadığı rol, dini ve kültürel açıdan saray dengeleri içerisinde aldığı konum, Akkoyunlu dış siyasetinde diplomatik olarak yaptığı girişimlerin sebep ve sonuçları üzerinde durmaya çalışıp, değerlendirmelerde bulunacağız.

Anahtar Kelimeler- Despina Hatun, Maria Katerina, Akkoyunlu, Trabzon- Rum, Osmanlı.

Abstract – In the 15th century, the court of the Aq Qoyunlu, which was among the Turkoman states of the period, hosted several emperor wives (Shahbanu) or mothers (Mehd-i Ulya) who were highly influential, advised their husbands and sons, took part in interior and foreign politics actively, and were even involved in diplomatic meetings and correspondence. One of the influential women in the Aq Qoyunlu Court was Maria Katerina Komnenea, who was known as Despina Hatun, the non-Muslim wife of Aq Qoyunlu Uzun Hasan Bey. Despina Hatun, who was the daughter of Kalo-Ioannes IV, the emperor of Trebizond, married Uzun Hasan Bey for alliance in 1458 for political reasons developing around the northwestern borders of Aq Qoyunlular and to strengthen relations through marriage. Despina Hatun lived as a Christian in the Aq Qoyunlu Court, took her position among other Turkoman and Muslim wives in the court, and was named *Yüce Hatun (Dame)/Shahbanu (Empress)*. It is seen that within the Turkoman tradition, she maintained her original culture and belief as a Christian Greek woman. Due to her Christian and Greek identity, in the political process revolving around regional interests among the Empire of Trebizond, the Republic of Venice, the Ottoman Empire, and the Aq Qoyunlus and during diplomatic correspondence, different parties, especially Venetians, sought her help by sending messengers from the West.

Despina Hatun should be considered a woman of the period who is worth studying because of the mark she left in history as she not only was one of the non-Muslim Hatuns of the period but also played a role in the critical phases of the alliance between the Aq Qoyunlu and Trebizond states. Accordingly, based on the biography of Despina Hatun as an example, this article presents discussions on the role played by non-Muslim women in interior and foreign politics in the Aq Qoyunlu Court, their

position in the scales of the court in the religious and cultural sense, and the causes and effects of their diplomatic initiatives in the foreign politics of the Aq Qoyunlu state.

Keywords– *Christine de Pizan, The Book of the City of Ladies, Medieval Society, Misogyny, Female Empowerment.*

Yayın Tarihi	26.06.2024
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: İki İç Hakem (Editör-Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: Üç Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Benzerlik Taraması	Yapıldı-İntihal.Net
Etik Bildirim	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr
Date of Publication	26.06.2024
Reviewers	Single Anonymized - Two Internal (Editor board member) Double Anonymized - Three External
Review Reports	Double-blind
Plagiarism Checks	Yes – İntihal.Net
Complaints	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

EXTENDED ABSTRACT

In the state tradition of the Aq Qoyunlus, among the Turkoman dynasties ruling in Eastern Anatolia, Azerbaijan, and Iraq between 1340 and 1514, women always had a prominent social, cultural, and political position. In the Aq Qoyunlu Dynasty, which adhered to the old Turkic tradition, the wives and mothers of rulers had a strong influence on the fight for the throne among their sons and in interior and foreign politics, they took part in councils, issued decrees, established foundations, and influenced the subjects and the top officials of the state.

While Mehd-i Ulya, the mothers of emperors, had the greatest rank in the hierarchy of the Aq Qoyunlu Court, the wives of rulers, called Begums, had ranks depending on their positions. Based on marital connections, it is seen that occasionally, multiple high-ranking women lived in the court. These

women used the titles of Mehd-i Ulya, Begum, Shahbanu, and Hatun. Considering the period of Aq Qoyunlu Uzun Hasan Bey in particular, it is known that Saray Hatun, the mother of Uzun Hasan Bey as Mehd-i Ulya, his wives Seljuk Shah Begum and Despina Hatun, and his other views whose names are unknown today lived in the Aq Qoyunlu Court in the same period. The biographies of these women reveal that they were influential in the court, they were involved in diplomatic correspondence, as well as interior and foreign political events, and they made influential alliances in fights for the throne. Among these women who adhered to the Turkoman tradition, one different example was Maria Katerina Komnenea, known as Despina Hatun, whom Uzun Hasan Bey married for political reasons to establish a marital connection. The main purpose of this marriage, which is a prominent example of the tradition of marriage between members of the Aq Qoyunlu Dynasty and Christian women, was to form an alliance, strengthen the rule of the state in the region of the Hatun's influence, facilitate easier maritime trade by establishing partial hegemony over the seas around the northwestern boundaries of the Aq Qoyunlu state, and gather allies against the Ottoman Empire. With this marriage, due to the marital bond that was established, the Aq Qoyunlu state also took on the responsibility of protecting and defending the Empire of Trebizond against the Ottoman Empire.

Despina Hatun arrived at the Aq Qoyunlu Court as the fourth wife of Uzun Hasan Bey in 1457-1958 as a result of the treaty signed with Kalo-Ioannes IV, the Emperor of Trebizond, and over time, she reached the rank of Yüce Hatun/Shahbanu. In her life, in which she adhered to the Christian belief, she had three children with Uzun Hasan Bey. Despina Hatun, the daughter of Ioannes IV of Trebizond, the wife of Uzun Hasan, and the mother of Alemshah Halime Begum, who was the mother of the Safavid Sultan Shah Ismail, was allowed to continue to pray and live her beliefs as a devout Orthodox Christian. Such that, as a bride coming from Trebizond, she arrived at the court with Christian attendants including virgin nuns, monks, and a priest for her worship activities, and a chapel was built in the court for her.

Despina Hatun had an active part in the resolution of the political issues of the Empire of Trebizond and the correspondence among allies aimed at alleviating the oppression imposed upon Trebizond by the Ottoman Empire. Due to her Christian and Greek identity, in the political process revolving around regional interests among the Empire of Trebizond, the Republic of Venice, the Ottoman Empire, and the Aq Qoyunlus and during diplomatic correspondence, different parties, especially Venetians, sought her help by sending messengers from the West. Upon these requests, she persuaded Uzun Hasan Bey to form a military expedition against the Ottoman Empire, and she became involved in helping the Venetians and Trebizond by writing diplomatic letters and sending messengers. Uzun Hasan Bey, on the other hand, failed in his expeditions against the Ottoman Empire which were led by the persuasions of Despina Hatun and his aim to protect his regional interests. The homeland of Despina Hatun, the Empire of Trebizond, then came under the rule of the Ottoman Empire.

Based on the biography of Despina Hatun as an example, this article presents discussions and inferences on the role played by non-Muslim women in interior and foreign politics in the Aq Qoyunlu Court, the position of Despina Hatun in the scales of the court with her Christian identity, the privileges given to her for her beliefs and worship, her influence over the Christian subjects in the regions of Diyarbakır and Harput where she lived, her date of death and where she was buried, and the causes and effects of her diplomatic initiatives in the foreign politics of the Aq Qoyunlu state.

GİRİŞ

Akkoyunlu Türkmen hatunları, Türkmen geleneğini devam ettirerek gerektiğinde divana katılıp iç işlere müdahil olarak ya da vakıf yaptırıp sosyal ve kültürel hayata katkı sağlayarak, gerektiğinde ise diplomatik ilişkilerde bulunup, komşu devlet yöneticileri ile görüşerek arabulucu görevi üstlendikleri, taht mücadelesinde etkili oldukları görülmektedir. Aynı şekilde saraydaki Türkmen hatunlar kadar gayri müslim hatunların da iç ve dış siyasete karıştıkları, diğer devletler ile yapılan görüşmelere yön verdikleri, dini ve kültürel alanlarda etkili rol aldıkları tespit edilebilmektedir¹.

Akkoyunlu hanedan üyelerinin evliliklerinde çoğunlukla Türkmen hatunlar tercih edilirken, siyasi sebepler ve anlaşma gereği gayri müslim kadınlarla da evlilikler yapılmıştır. Akkoyunlu beylerinin yaptıkları gayri müslim evliliklere bakıldığında daha çok Trabzon Rum İmparatorluğu kurucu hanedanı Komnenoslardan gelin aldıkları görülmektedir. Örneğin 1352 yılında III. Aleksios'un kız kardeşi Maria ile Tur Ali Bey'in oğlu Fahreddin Kutlu Bey evlenmiştir². Yine Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey'in Trabzon prenseslerinden biri ile evlendiği kayıtlara geçmiştir³. Aynı şekilde Trabzon Rum İmparatoru IV.Kalo İoannes'in kızı Maria Theodora /Despina Hatun ve Uzun Hasan Bey ile anlaşma gereği evlenmesi, Akkoyunlu sarayına gelin olarak gelmesi, sarayda siyasi ve diplomatik rol oynaması tamamıyla sıhriyet bağlarının devamı olan siyasi evliliklerden biridir. Siyasi amaçlı yapılan bu evlilikler ile Akkoyunlular Trabzon topraklarına akınlarını durdurmuş, siyasi olduğu kadar ekonomik ve kültürel sıkı münasebetler geliştirerek, bazı imkânlar elde etmiştir. Örneğin Akkoyunlular kuzeybatı sınırları üzerinde deniz kontrolünü sağlayıp, deniz ticaretine erişimlerini kolaylaştırmışlardır. Komnenos hanedanı ise Türkmenlere daha bağımlı kalarak Osmanlıya karşı müttefik oluşturmuştur⁴. Cristelle Baskins'in de belirttiği üzere "Trabzon Rum İmparatorluğu ticaretin merkezinde bulunan Gürcü ve Türkmenlerin politikalarının yanı sıra batıdaki devletler ile yakın bağları olan bir devletti, çoğu zaman bu bağların devamını barışçıl bir şekilde sürdürmek ve desteğini almak için Komnenoslar akıllı politika sürdürüp, hanedan evlilikleri ile ilişkileri pekiştirip, ittifak yapmıştır"⁵. Kurulan bu ittifak bağları ve siyasi evlilikler karşılıklı olarak hanedanların soy ve şecerelerini etkilemiş, tarihsel süreçte siyasi devamlılık sağlarken, hanedan üyelerine veraset hakkı doğurmuştur. Örneğin Komnenos prenseslerinin özellikle Despina Hatun'un çocuklarının şecere takibi yapıldığında Akkoyunlu sonrası Safevi yönetimini ve hanedanı üzerinde etkisi olduğu görülmektedir. Bu evlilikler sebebiyle Akkoyunlu sonrasında kurulan Safevi-Trabzon Rum İmparatorluğu arasında olumlu ilişkilerin devam ettirildiği tarihsel olarak takip edilebilmektedir. Nitekim Oruç Bey Bayat Despina Hatun'un evlilik ve siyasi ilişkileri ile ilgili:

"Uzun Hasan ile evlenmiş bulunan Despina adlı Hristiyan prenses olup, Trabzon'un son Hristiyan İmparatoru Kalo İoannes'in kızıydı. Bundan dolayı Safevi şahları Avrupalı Hristiyan krallarla dostluk iddiasında bulunuyorlarsa boşuna değildir. Çünkü bu hanedanın yarısına Konstantinopol Rum hanedanının haleflerinden birinin kanı karışmıştı⁶ şeklinde aktarmaktadır.

Dolayısıyla Safevi sultanlarının Trabzon Rum imparatorluğu ile kurduğu siyasi ilişkinin temeli Akkoyunluların kurduğu siyasi evlilikler ve irsiyet politikasının sonucudur. Bilindiği üzere Uzun Hasan Bey'in Despina Hatun'dan olan kızı Marta Âlemşah Begüm / Halime Begüm'ü Şeyh Haydar ile evlendirdi. Şah İsmail döneminden itibaren (1502)⁷ batıdaki devletler ile kurulan ilişkiler söz konusu sıhriyet bağları üzerinden daha olumlu sürdürüldü. Şah İsmail'in Uzun Hasan Bey'in soyundan

¹ Kazım Paydaş, "Ak-Koyunlu Devleti'nde Siyasî Evlilikler ve Sarayda Hatunların Konumu" *Tarih Yolunda Bir Ömür Prof. Dr. İsmail Özçelik'e Armağan*, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2019), 413.

² Michael Panateros Bessarion, *Two Works on Trebizond*, ed./tras.Scott Kennedy, (Harvard University Press: Cambridge, Massachusetts:2019), 27; Bu evlilikler için ayrıca bkz. Kazım Paydaş, "Ak-Koyunlu Devleti'nde Siyasî Evlilikler", 414.

³ İonnis Dukas, *Bizans Tarihi*, çev. V.Mirmiroğlu, (İstanbul, 1956),75; Kazım Paydaş, "Siyasî Evlilikler", 413.

⁴ Cristelle, Baskins, *The Brigade of Trebizond: Turk ant Turkmens on A Florentine Wedding Chest,Circa 1460*, *Manuscripts,Mugarnas*, ed. Gülnur Necipoğlu, Managing, Karan A.Leal, 29, (2012), 91.

⁵ Cristelle, Baskins, "The Brigade of Trebizond", 88-91.

⁶ Oruç Bey Bayat, *İlişkiler Bir Şii/Katolik*, Çev. Tufan Gündüz (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2014), 86.

⁷ Neşet Çağatay,"Akkoyunlular", *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu*, haz..Adil Şen, Necip Aygün Akkoyunlu, (Ankara: Grafiker, 2003), 48.

gelmesinden dolayı Safevi Devleti Akkoyunlu Devleti'nin doğrudan devamı gibi düşünülebilir⁸. Örnekte görüldüğü üzere bu tip siyasi evlilikler devletler arasındaki ittifakın pekişmesine yardımcı olan ve diğer devletin üzerinde hak iddia edebilmek adına orta çağ devletleri tarafından sıkça uygulanan bir yöntemdi.

Sihriyet bağlarının yöneticilerin savaş ve sefer kararlarında, müttefik olmada, soyun devam ettirilmesi ve hangi tarafta olursa olsun taht üzerinde hak iddiası gibi konularda ne kadar etkili olduğu görülmektedir. Bu durumunun en iyi örneği Uzun Hasan Bey'in Trabzon Rum İmparatorluğu'na karşı Despina Hatun'dan dolayı aldığı sorumluluk sürecinde kurduğu ittifak ve Osmanlı ile girdiği askeri mücadele ve müdahalelerde görülmektedir.

Bilindiği üzere 1458-1478 yılları arasında Trabzon Rum imparatoru ve Venedik Cumhuriyeti'nin Osmanlı ile askeri ve siyasi mücadele güçleri olmadığından, her iki devlet yöneticileri Akkoyunlular ile ittifak kurma çabası içinde oldular. Bu nedenle IV.İonnes Papa II.Pius döneminde kurulacak olan haçlı ittifakı Gürcistan'da bulunan Fransiskan rahibi Ludovico da Bologna ile görüşülüp, Gürcistan ile Osmanlıya karşı birlik oluşturulma kararı alındı⁹. Daha sonrasında Trabzon Rum imparatoru IV.İonnes kızı Despina Hatun ile Uzun Hasan Bey'i evlendirerek müttefik olup, kendi topraklarının savunmasını Akkoyunlu himayesine bırakmak istedi. Bu arada Venedikliler Fatih Sultan Mehmed'in Ege Adaları, Karadeniz ve Balkanlarda ilerleyişinden rahatsız olmuştu. Bu nedenle Batı'da¹⁰ ve Doğu'da müttefik arayışına girmiş¹¹, Akkoyunlu sarayına elçilerini göndererek Uzun Hasan Bey'i Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa ikna etmek için uğraşmışlardır. Özellikle Uzun Hasan Bey'in annesi Saray Hatun ve eşi Despina Hatun ile temasa geçen bu elçiler saray içerisinde kadınların ikna gücünü ve nüfuzunu kullanmışlardır. Nitekim Despina Hatun, Venedik elçisi Caterina Zeno ve diğer elçilerin etkisi ile devletin siyasetini etkileyen diplomatik görüşmeler yapmıştır¹².

Dolayısıyla Akkoyunlu sarayında gayri müslim bir hatun olarak dış politika ve iç haberleşmelerde üstlendiği rol ve yaptığı faaliyetler açısından 15. Yüzyılda kendine has bir kimliğe sahip olan Despina Hatun'un sihriyet bağlarını kuvvetlendirmek için yaptığı evliliği, saray yaşantısı, inancı, örf ve geleneklere uyumu, çocukları ve Akkoyunlu sarayında konumlanması, şeceresinin takibi açısından Türk tarihine iz bırakmasından ötürü incelenmesi gereken hatunlardandır. Bu çalışmada Despina Hatun'un Akkoyunlu sarayına Hristiyan bir hatun olarak gelmesi ve onun sarayda Osmanlı, Venedik, Akkoyunlu ve Trabzon Rum İmparatorluğu arasındaki gelişen siyasi ağ üzerindeki rolü incelenecektir.

1. Doğumu, Adı, Evliliği, Çocukları ve Saraydaki Konumu

Uzun Hasan Bey'in eşi olarak kaynaklarda geçen Despina Hatun'un doğumu ile ilgili kesin bir kayıt bulunamazken, kronolojik takip yapıldığında 1425 yılından sonra doğmuş olabileceği düşünülmektedir¹³. Dönem kaynaklarında Despina¹⁴, Maria Katerina Komnenea, Kira Katerina,

⁸ Hans R.Roemer , “ Kızılbaş Türkmenler: Safevi Teokrasinin Kurucuları ve Kurbanlar”, *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, Çev. Harun Yıldız, 36, (Haziran 2006), 85.

⁹ Temel Öztürk, “Trabzon'un Fetih Hazırlıkları”, *Trabzon'da Fetih ve Şehir*, ed. Temel Öztürk, (Trabzon: Trabzon Kitaplığı : 2021), 98.

¹⁰ Fatih Sultan Mehmed dönemi Venedik ilişkileri için bkz. Franz Babinger, “Fatih Sultan Mehmed ve İtalya”, *Bellekten*, çev.Bekir Sıtkı Baykal, 17, S.65, (Ocak ,1953), 41-82.

¹¹Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri, Caterino Zeno ve Ambrogio Contrarini'nin Seyahatnameleri, çev.Tufan Gündüz, (İstanbul:Yeditepe Yayınevi, 2006), 9.

¹² Şerafeddin, Turan, “Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik”, *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu*, ed.Adil Şen, Necip Aygün Akkoyunlu, (Ankara: Grafiker, 2003), 189-234.

¹³ Jackson Kelsey Willam, “A Genealogy of the Grand Komnenoi of Trebizond”, *The Journal of the Foundation for Mediaeval Genealogy*, 2./3 ,(2007), 184

¹⁴ Oruç Bey Bayat, *İlişkiler Bir Şii*, 86.

Despina Teodora¹⁵, Theodora¹⁶, Maria Katerina, Caterine¹⁷, Despinacaton¹⁸ olarak çeşitli isimler ile yer almaktadır¹⁹. Babası Trabzon Rum imparatoru IV.Kalo İoannes²⁰'ti. Kız kardeşi Valenze kendisi gibi siyasi bir evlilik yapmış, Archipelago Dükü Lord Nicola Crespo ile evlenmişti²¹. Despina Hatun'un güzelliği dillere destan olmuştu. Doğu ülkelerinde bütün kadınların en güzeli olarak kabul edilmiş, ünü Akkoyunlu sarayına kadar yayılmıştı²². Despina Hatun'un güzelliği ve terbiyesini duyan Uzun Hasan Bey ona karşı ilgi duymaktaydı, aynı zamanda Trabzon Rum İmparatoru IV.Kalo İoannes ile Osmanlıya karşı müttefik görüşmeleri içerisindeydi. Bu nedenle Uzun Hasan Bey ve Trabzon Rum İmparatoru arasında gidip gelen elçiler aracılığıyla yapılan görüşmede Uzun Hasan Bey, Maria Katerina Theodora yani Despina Hatun ile evlenmek istedi. Eğer Trabzon İmparatoru IV.Kalo İoannes kızı ile evlenmesini kabul ederse amacının sadece ittifak kurmak değil, imparatorluğun malını ve canını koruyacağını da iletti²³.

Uzun Hasan Bey ile 1458 yılında evlenen²⁴ Despina Hatun'un Maksud, Marta, Aliel ve Eziel adında bir erkek, üç kızı oldu. Bu kızlardan Marta adı verilen ancak Türkmenler arasında Halime Beyi Aka/Âlemşâh adıyla anılan kızını Şeyh Haydar ile evlendirdi²⁵. Diğer iki kızı Eliel ve Eziel anneleri Despina Hatun'un ölümüne kadar Harput'ta yaşadılar²⁶. Uzun Hasan Bey ve Despina Hatun'un ölümünden sonra kızları Eliel ve Eziel sarayda çıkan taht kavgası nedeniyle mücevherlerini ve özel eşyalarını alarak Halep ve Şam'a gitmek zorunda kaldılar²⁷. Despina Hatun'un oğlu Maksud Bey ise Uzun Hasan Bey tarafından önce Bağdat valiliğine atandı, daha sonra babasına isyan eden kardeşi Uğurlu Mehmed'i desteklediği için hapse atıldı. Uzun Hasan Bey'in ölümünden sonra 1478 yılında tahta geçen Sultan Halil tarafından zehirlenip, boğdurtularak öldürüldü²⁸.

Bilindiği üzere Despina Hatun babası IV.Kalo İoannes tarafından Uzun Hasan Bey ile ittifak kurmak, Osmanlı sultanı Fatih Sultan Mehmed'in baskısını azaltmak için siyasi bir amaçla evlendirildi²⁹. Fatih Sultan Mehmed, Trabzon Rum İmparatoru ile yaptıkları anlaşma gereği üç bin altın vergi istemekteydi³⁰ ve imparator bu vergiden kurtulmak için Akkoyunlu Uzun Hasan Bey ile ittifak kurmak istedi³¹. Karşılıklı elçi teatisi sonucunda Uzun Hasan Bey, IV.Kalo İoannes'in kızı Maria Katerina Komnenea /Despina ile evlenmesinin onaylanması, ayrıca çeyiz olarak Kapadokya vilayetinin

¹⁵ Şerafeddin Turan, *Fatih Mehmet –Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967),5

¹⁶ *Doğu'da Venedik Elçileri*,9; R.Quiring-Zoche, "Aq Quyunlu", *Encyclopaedia*, II / 2, 1986, 163-168

¹⁷ Altay Tayfun Özcan, "Leh Kroniği Historiae Polonicae'de Uzun Hasan Beğ'e Dair Bilgiler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXV, S.1, (Temmuz, 2010), 375.

¹⁸ *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, Giovanni Maria Angiolello-Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D'Alessandri'nin *Seyahatnameleri*, çev.Tufan Gündüz, (İstanbul:Yeditepe Yayınevi, 2007), 31.

¹⁹ Anthony A.M. Bryer, "Rumlar Ve Türkmenler: Karadeniz İstisnası", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, çev. M. Sibel Dinçel, Murat Keçiş, 16/16, 2014, 200; John Woods, *Akkoyunlular*, çev. Sibel Özbudun, (İstanbul: Milliyet Yayınları 1993), 74

²⁰ Oruç Bey Bayat, *İlişkiler Bir Şii*, 86.

²¹ *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, 28.

²² Walther Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, çev. Tefik Bıyıklıoğlu, (Ankara: TTK, 1992),28

²³ *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, 168.

²⁴ Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't -Tevârih*, çev. Mürsel Öztürk, (Ankara: TTK, 2006), 385; Şerafettin Turan, "Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, III, S. 4-5, (1965),65.

²⁵ Oruç Bey Bayat, *İlişkiler*, 86; Gülşenî Muhyî-yi, *Menâkıb-ı İbrâhim-i Gülşenî*, haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, (İstanbul: Bilnet Matbaacılık, 2014), XXXII; *Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri*, Caterino Zeno ve Ambrogio Contrarini'nin *Seyahatnameleri*, çev.Tufan Gündüz, (İstanbul:Yeditepe Yayınevi,200), 47; *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, 31-32.

²⁶ *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, 172, *Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri*, Caterino Zeno ve Ambrogio Contrarini'nin *Seyahatnameleri*, çev.Tufan Gündüz,47.

²⁷ *Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi*, 48.

²⁸ Gaffarî, *Tarih-i Cihan-âra*, neşr. Hasan Neraki, (Tahran:Hafez, 1343),253; Yahyâ-i Kazvinî, *Lubbu't Tevârih*, yay. Seyyid Celâleddin Tahranî, (Tehran: Merkez-i Neşr-i Miras-ı Mektub, 1315), 221; *Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi*, 21;Muñşi-yi Kazvini Budak *Cevahirü'l-Ahbar: Bahş-i Tarih-i İran az Karakoyunlu ta Sal-ı 984*, Haz. Muhsin Behrâm Nejâd, (Tahran: Merkez-i Neşr-i Miras-ı Mektub,2000), 80.

²⁹ *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, 30.

³⁰ Fatih döneminde Hızır Bey'in Trabzon seferi sonucunda Osmanlı himâyesine girmeleri ile her yıl 2000 altın vergiye bağlanmıştır. Fakat Fatih Sultan Mehmed, Hızır Bey'in esir aldığı Trabzon İmparatorluğu vatandaşlarını serbest bırakma karşılığında yıllık vergiyi 3000 altına çıkardı. Bekir Sıtkı Baykal, "Fatih Sultan Mehmed-Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*,2, S. 2, (Mayıs, 1964), 71.

³¹ Seyfettin Erşahin, *Akkoyunlular, Siyasal, Sosyal, Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, (Ankara:2002), 83.

verilmesini talep etti. Tek başına Fatih Sultan Mehmed'e karşı koyamayacağını düşünen imparator kızının gelin olarak Akkoyunlu sarayına göndermeye karar verdi ve anlaşma yapılarak bazı şartlar belirlendi. Bu şartlardan birisi Rum evlilik geleneğinde yer alan drahomanın³² Uzun Hasan Bey'e verilmesiydi. Drahoma olarak Kapadokya'dan değil, Maçka ve Sürmene'de yer alan Halanik ve Sesera köylerindeki manastır bölgesinden seçilen arazi verilecekti³³. İkinci şart ise verilen çeyiz karşılığında Uzun Hasan Bey, Trabzon İmparatoru'nun canını, malını ve topraklarını koruyacaktı. Üçüncü şart Despina Hatun'un Akkoyunlu sarayında kaldığı sürece Hristiyan inancına bağlı kalması, ibadetlerini yerine getirmesi için rahibe, papaz ve Hristiyan maiyetini de yanında götürülmesini talep etti. Dördüncü olarak Despina Hatun'un Akkoyunluların dış politikası üzerinde söz sahibi olmasına izin verilmesiydi³⁴. Bu şartları kabul eden Uzun Hasan Bey ve IV. Kalo İoannes 1458 yılında anlaşmayı imzaladı³⁵. Fakat bu anlaşmadan kısa bir süre sonra İmparator IV.Kalo İoannes öldü. Onun ölümünden bir yıl sonra kardeşi David Komninos³⁶, anlaşmanın gereğini yerine getirerek yeğeni Despina Hatun'u Diyarbakır'a gönderdi. Despina Hatun gelin alayı ve maiyetindekiler ile Diyarbakır'a ulaştığında onu Uzun Hasan Bey'in gönderdiği beyler hanımları ile birlikte karşıladı³⁷. Diyarbakır Harput'daki sarayında ikamet etti³⁸. Uzun Hasan Bey ona hazineci ciddi bir gelir ayırdı ve ölünceye kadar kızları ile orada yaşadı³⁹.

Akkoyunlu iç ve dış siyasetinde kendine yer bulmaya çalışan Despina Hatun bu evlilikten ötürü Akkoyunlu sarayında özel bir konum elde etti. Diyarbakır'a gelin olarak gittiğinde Uzun Hasan Bey'in üç Müslüman eşi arasına katıldı⁴⁰. Birden fazla evlilik yapan Uzun Hasan Bey'in eşleri Selçukşah Begüm⁴¹, diğer eşleri Uğurlu Mehmed ve Zeynel'in anneleri olan ve adı bilinmeyen eşlerinin yanı sıra sarayda en etkili kadın annesi Saray Hatun idi. Despina Hatun, saraydaki güç dengeleri arasında konumlanarak Akkoyunlu sarayında *Yüce Hatun* yada *Şahbanu* oldu⁴².

Despina Hatun, sarayda kadınlar arasındaki hiyerarşide Şahbanu olarak iyi bir konumuna gelmiş olsa da hiçbir zaman birinci kadın olmadığı görülmektedir. Çünkü Uzun Hasan Bey'in ilk eşi, kıvrak zekâsı ve entrikalarından dolayı Sırtlan⁴³ ya da Gezende (bela,musibet) Hatun⁴⁴ lakabıyla anılan ve etkili bir nüfuza sahip olan, taht varisi dört oğlan (Halil, Yusuf, Yakûb ve Mesih)'in annesi olan Selçukşah Begümdü⁴⁵. Despina Hatun'un sarayda o varken birinci kadın olarak yer alması oldukça zordu. Zaten Akkoyunlu sarayında iç ve dış olaylara müdahil olan Selçukşah Begüm'ün Uzun Hasan Bey'in ölümünden sonra mehd-i ulya olarak sarayda daha da etkin olduğu görülmektedir. Örneğin Selçukşah Begüm, Uzun Hasan Bey'in Gürcistan seferinde rahatsızlandığı sırada Akkoyunlu tahtında oluşacak rekabeti çok hızlı fark ederek, tahta geçmesi için Şiraz'da bulunan oğlu Sultan Halil'i hızlıca

³²Babanın kızını güvence altına almak amacıyla damadına yaptığı bazı ödemelere (dowry: drahoma)denmektedir. Droma verildiğinde kocanın mülkü haline gelmez, sadece kadının eşinin tabii ve hukukî olarak faydalanılabilmesi, evlilik sona erdiği takdirde de kadın ile birlikte iade edilmesi gereklidir. Ahmet Akgündüz, "Başlık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, TDV Yayınları, İstanbul, 1992, 131-133.

³³Kapadokya, yani Kayseri ve havalisi olarak geçmektedir. Bazı çalışmalarda Sivas ve etrafı olarak belirtilmektedir. Şerafettin Turan, "Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, III, S.4-5, (1965),66-67

³⁴Anthony A.M.,Bryer, "Rumlar Ve Türkmenler, 227.

³⁵*Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, Giovanni Maria Angiolello-Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo .D'Alessandri'nin *Seyahatnâmeleri*, çev.Tufan Gündüz, 168; Walther Hinz, *Uzun Hasan*, 29.

³⁶Aleksi Komninos'un oğlu,İoannis Komninos'un kardeşidir (İonnis Dukas, *Bizans Tarihi*, 211).

³⁷Walther Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 29.

³⁸Sâre Hatun (Sârey Hatun) Harput'ta oturmuş ve kendi adıyla anılan bir cami inşa ettirmiştir (Mehmet Ali Ünal, *XVI.Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*,(Ankara:TTK, 1989), 233.

³⁹Sultanlar ve Savaşlar, 32.

⁴⁰Cristelle, Baskins, "The Brigde of Trebizond", 88-91.

⁴¹Ayşe Atıcı Arayancan, "Akkoyunlu Sarayında Bir Begüm ya da Mehd-İ Ulyâ: Selçukşah Begüm" *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7, 20, (Aralık, 2019),1-11.Halil, Yusuf, Yakub ve Mesih'in annesidir. Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 541.

⁴²Cristelle, Baskins, "The Brigde of Trebizond", 88-91.

⁴³Ebû Bekr-i Tihranî , *Kitâb-ı Diyârbekriyye*, çev. Mürsel Öztürk,(Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları,2001), 348.

⁴⁴Gülşenî Muhyî-yi, *Menâkıb-ı İbrâhim-i Gülşenî*, haz.Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi,(İstanbul: Bilnet Matbaacılık, 2014), 108.

⁴⁵Gülşenî Muhyî-yi, *Menâkıb-ı İbrâhim*, xxxı; *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, 31-32.

Tebriz'e çağırılmıştı⁴⁶. 1478 yılında Uzun Hasan Bey'in ölümüne müteakip Selçukşah Begüm'ün yardımı ile tahta geçen Sultan Halil'in ilk yaptığı hamle Despina Hatun'un oğlu kendisinin de üvey kardeşi olan Mirza Maksud'u idam ettirmesi oldu⁴⁷. Kaynaklarda Despina Hatun'un bu olaya karışık karışmadığı ya da bu olaylardan önce ölüp ölmediği ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Muhtemelen 1474-1478 yılları arasında Uzun Hasan Bey'den önce öldüğü için bu olayla ilgili yorum yapılmamaktadır⁴⁸. Fakat burada dikkatimizi çeken Selçukşah Begüm'ün Uzun Hasan Bey'in eşleri ve üvey çocuklarına ki başta Despina Hatun'un çocuklarına karşı ciddi savaş açmasıdır. Bu nedenle Despina Hatun'un oğlu Maksud idam ettirilmiş, kızları ise taht kavgaları sırasında kardeşleri gibi öldürülmekten korktukları için altınlarını ve mücevherlerini alarak Şam ve Haleb'e kaçmıştır⁴⁹. Öte yandan Selçukşah Begüm Türkmen ve Müslüman ilk eş olmasından dolayı Despina Hatun'a göre devletin iç işlerinde daha etkiliydi. Türkmen geleneklerine bağlı olan Selçukşah Begüm, özellikle hanedan mensuplarının ve hatunlarının evlilikleri konusunda tedbirli ve kontrolcü aynı zamanda yaptırım gücü olan biriydi. Özellikle Sultan Halil'in öldürülmesinden sonra dul kalan eşinin Kadı Hasan'ın kardeşi Çelebi Hüseyin ile evlenmesine ciddi tepki gösterdi. Çünkü Türkmen geleneğine göre saray hatunlarının sadece hanedan üyeleri ve nüfuzu olan kişiler ile evlendirilmesi geleneği uygulanmaktaydı. Selçukşah Begüm, bu geleneğe uyulmayınca Sultan Yaküb Bey, Mesih Mirza, Yusuf Mirza ve Ali Mirza'yı çağırarak kengeş toplantısı yaptı⁵⁰. Ayrıca bu evlilikler ile ilgili sarayda kendisine muhalefet eden, şer'i kuralları yerleştirmek isteyen Kadı İsa, İbrahim Gülşeni ve diğer güç dengelerine karşı geldiği görülmektedir. Akkoyunlu devlet işlerinde üstlendiği roller ile kritik durumlara müdahalelerde de bulunabilmekteydi. Öyle ki Uzun Hasan Bey'in başkanlık yaptığı büyük divana katılarak iç ve dış siyasi olayları yakından takip etmiştir⁵¹.

Hiyerarşik olarak Despina Hatun'un üzerinde konumlanan diğer bir hatun ise Uzun Hasan Bey'in annesi Saray Hatun'du ve saraydaki kadınlar arasında nerdeyse en güçlü konuma sahipti. Özellikle dış politikada Akkoyunluların, Osmanlı, Karakoyunlu, Memlûkler ile arasındaki anlaşmazlıklarda çoğu zaman adlıği diplomatik görevler ciddi siyasi krizleri çözmüştür. Örneğin Despina Hatun kocası Uzun Hasan Bey'i Osmanlı'ya karşı kışkırtırken, Saray Hatun Osmanlı –Akkoyunlu ilişkilerini diplomatik yollarla çözmeye çalışıp, tarafları uzlaştırmak için gayret göstermiştir. Hatta Fatih Sultan Mehmed'in donanmasını Trabzon üzerine sevk edip, kendisinin de Tokat'ın kuzeyindeki Koyulhisar'a gidip, Akkoyunlular'a ait olan kaleyi ele geçirip, Erzincan yakınlarında Yassıçimen yaylasında otağ kurduğu⁵² sırada Saray Hatun, Çemisgezek Beyi Kürt Hasan ile birlikte Osmanlı ordugâhına gitmiştir⁵³. Saray Hatun'un görevi Fatih Sultan Mehmed nezdinde gelini Despina Hatun ve Uzun Hasan Bey adına arabuluculuk yaparak, Trabzon ve Akkoyunlu üzerine sefere çıkmasını engellemekti, fakat Fatih Sultan Mehmed, Trabzon üzerine sefere çıkmakta kararlıydı ve onu fikrinden vazgeçiremedi. Nitekim Fatih Sultan Mehmed sefer sırasında elçi olarak misafir ettiği Saray Hatun'u beraberinde rehine olarak götürdü⁵⁴. 1461 yılında Trabzon'u elde edildikten⁵⁵ sonra Saray Hatun'u ülkesine geri gönderdi. Başlarda dostluk bağlarının sürdürülmesinden yana olan Fatih Sultan Mehmed, Uzun Hasan Bey'e hem Türkmen ve Müslüman olması hem de eşi Despina Hatun'un varis olmasından ötürü olsa gerek Trabzon

⁴⁶ Gaffarî, *Tarih-i Cihanâra*, 253, Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't Tevarih*, 543, Hoca Saadeddin, *Tacü't -Tevarih*, 3, haz. İsmet Parmaksızoğlu, (Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları), 1979,330; Ebû Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 348, John Woods, *Akkoyunlular*, 203.

⁴⁷ Gaffarî, *Tarih-i Cihanâra*, 253; Yahyâ-i Kazvinî, *Lubbu't Tevarih*, 221; *Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi*, 136; Hinz Walther, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 59.

⁴⁸ Despina Hatun'un ölüm yeri ve tarihi için bkz. Yahya Başkan, "Despina Hatun'un Mezarı Meselesi" *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, S.1, (2016), 39-48.

⁴⁹ *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, Giovanni Maria Angioiello-Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D'Alessandri'nin *Seyahatnâmeleri*, çev. Tufan Gündüz, 172, *Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi*, 47.

⁵⁰ Gülşeni, Menâkıb-ı İbrâhim-i Gülşeni, 105-108; Ayşe Atıcı Arayancan, "Mehd-İ Ulyâ: Selçukşah Begüm", 6.

⁵¹ Walther Hinz, *Uzun Hasan*, 97.

⁵² Hanifi Bostan, *Trabzon'un Fethi ve Türkleşmesi*, 79.

⁵³ Münecimbabî, *Sahaifü'l- Ahbâr fi Vekâ-yü'l- A'sâr*, çev. İsmail Erünsal, II, (İstanbul: Tercüman, 1976), 325.; Solakzâde, *Solakzâde Tarihi*, haz. Vahit Çabuk, 1, (Ankara: Ankara Kültür Bakanlığı, 1989), 303; Âşık Paba-zâde, *Tevarih-i Al-i Osman (Âşık Paba-zâde Tarihi)*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1332, 158; İbn Kemal, *Tevarih-i Âl-i Osman*, nşr. Şerafettin Turan, (Ankara: 1991), 198.

⁵⁴ Bekir Sıtkı Baykal, "Fatih Sultan Mehmet-Uzun Hasan", 71.

⁵⁵ Kenan İnan, "Trabzon'un Osmanlılar Tarafından Fethi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, I, S: 14, (Haziran, 2003), 78.

hazinesinin bir kısmını verdi⁵⁶. Öte yandan Trabzon'un fethinin ardından Giresun'dan Hopa'ya kadar olan bütün bölge Osmanlı hâkimiyetine girdi⁵⁷.

Bu gelişmelerden sonra 1473 yılında Venedik yönetimi Uzun Hasan Bey'in yanına Osmanlı'nın durdurulması ve topraklarına saldırılarını engellemek için Venedik elçilerden birini gönderdi. Elçiye Akkoyunlu sarayına gittiğinde Saray Hatun'a saygı gösterip hediyeler vermesini, oğlu Uzun Hasan Bey'e kardeşi ve torunları için anlaşmalarının ne kadar münasip olduğunu uygun ifadeler ile anlatması söylenmişti. Aynı süreçte Venedik elçisi Despina Hatun'a da benzer hediyeler göndererek, Uzun Hasan Bey'i etkilemesi için teşvik etmeye çalışmıştır. Dolayısıyla Osmanlıya karşı Venedik yönetiminin stratejisi Akkoyunlu kadınları aracılığıyla Akkoyunlu Uzun Hasan Bey'i sefere sürüklemek olmuştur. Venediklilerin amacı ise Kıbrıs, Rodos Şövalyeleri ve Uzun Hasan Bey'in arasında Fatih Sultan Mehmed'e karşı ittifak oluşturulmasını sağlamaktır⁵⁸. Nitekim Venediklilerin Uzun Hasan Bey'i Fatih Sultan Mehmed üzerine kışkırtmak için ardi ardına gönderdiği elçiler saraydaki hatunlar yani Saray Hatun ve Despina Hatun ile görüşüp, çeşitli hediyeler sunarak, içerdeki kontrolü çok yönlü takip ederek, ülkelerine rapor yazıp göndermeyi başardılar. Dolayısıyla Despina Hatun'un saray içerisinde konumlanmasında Saray Hatun'un mehd-i ulya olmasının etkisi oldukça büyüktü. Gelen elçiler saraydaki tüm kadınlara ile görüşüp, desteklerini almaya çalışmaları hatunların içerdeki gücü kadar dış politikadaki etkili nüfuzunu da göstermektedir. Öte yandan elçiler saray içerisinde etkili olan kadınlardan bilgi alıp onları yönlendirerek Osmanlıya karşı politika geliştirmeyi amaçladıkları görülmektedir.

Sonuç olarak, Despina Hatun'un saray dengeleri içerisinde yerini alması diğer kadınların yer aldığı hiyerarşik sıralama, nüfuzu, onların karakteri ve saraydaki konumuna göre oluşmaktadır. Saray Hatun Akkoyunlu sarayında güçlü valide sultan olmasının yanında adil, müşfik, iş bilen bir kadındı⁵⁹. Valide sultanın adaletli olması Despina Hatun açısından Harput sarayında birlikte yaşadıkları düşünülecek olursa, mehd-i ulya ve gelin ilişkisinin iyi olduğu tespit edilmektedir. Ayrıca Despina Hatun, Saray Hatun'un iradesi ve konumu itibariyle saray kadınları arasında üst otorite olması, Selçukşah Begüm'ün saraydaki siyasi etkisi, nüfuzu nedeniyle her zaman Saray Hatun ve Selçukşah Begüm'ün gölgesi altında kalmıştır. Ayrıca gayr-i müslim olması Türkmen kökenli olmaması, gelenek ve görenekleri bilmemesi gibi etmenlerde saray içerisindeki konumunu belirlemiştir.

2. Despina Hatun'un Evliliğinin Dış Politikadaki Rolü ve Etkinliği

Despina Hatun Akkoyunlu dış politikasında daha çok kendi ülkesi olan Trabzon Rum İmparatorluğu topraklarını, halkını ve akrabalarını korumak için çabalamış, etkin olmaya çalışırken, Akkoyunlu-Trabzon Rum İmparatorluğu arasındaki dengeyi de korumak istemiştir. Komnenos hanedanının bir üyesi olmasından dolayı babasının ve amcası David Komnenos'un siyasetini yürütmek için birtakım girişimlerde bulunmuştur. Bilindiği üzere Uzun Hasan Bey, Despina Hatun ile yaptığı evlilikle Komnenos hanedanıyla sıhriyet oluşturarak Trabzon-Rum İmparatorluğu'nun hamisi oldu. Bu evlilik ile Akkoyunlu ve Trabzon Rum İmparatorluğu arasında geçmişten gelen iyi ilişkilerin pekiştirmiş olması ile imparator David Komnenos, Uzun Hasan Bey'in yanına bir elçi göndererek kendilerinin Osmanlı sultanı Fatih Sultan Mehmed'e verdikleri yüklü vergiden kurtarılmasını istedi. Bu talebe duyarsız kalmayan Uzun Hasan Bey, 1459 yılında yeğeni Murad Bey'i İstanbul'a Fatih Sultan Mehmed'in yanına elçi olarak gönderip, Trabzon-Rum İmparatorluğu'nun her yıl ödemekle mükellef olduğu üç bin altın tutarındaki verginin affedilmesini istedi. Buna ek olarak Yıldırım Beyazıt'ın topraklarına saldırmasına karşılık Kara Yülük Osman Bey'e göndermeyi vaat ettiği sarık, seccade ve

⁵⁶ Kristovoulos, *History of Mehmed Conqueror* by Kristovoulos, translate Charles T.Riggs, (Greenwood Press.,Westport, Connecticut, 1970),175; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, II, 326; Aşık Paşa-zâde, *Tevarih-i Al-i Osman*, 136; M.M. Mozzaoui, *The Origins of Safawids, Si'ism, Sufism, and the Gulât*, Wiesbaden, 1972,12; Hakkı Dursun, Yıldız, "The Akkoyunlu", A Short History of Turkish-Islamic States (Excluding the Otoman State), Written by: İ. Kafesoğlu, H.D.Yıldız, E.Merçil and M.Sârey,(Ankara:1994),215; Aşıkpaşazade, *Osman Oğullarının Tarihi*, neşr. K.Yavuz-M.A. Saraç, (İstanbul: K Kitaplığı, 2003), 240.

⁵⁷ Hanifi Bostan, Trabzon'un *Fethi ve Türkleşmesi*, 82.

⁵⁸ Enver Konukçu, *Osmanlı-Akkoyunlu*,283.

⁵⁹ Gaffari, *Tarih-i Cihanâra*, 253.

eyer takım gibi hediyelerin toptan gönderilmesini; Despina Hatun'a çeyiz olarak verilen Kapadokya ve çevresini kendisine teslim edilmesini istedi. Fakat bu istekler karşısında Fatih Sultan Mehmed elçilere;

“Haydi siz rahatça gidiniz, ben gelecek sene kendim gelip, padişahınızın benden istediği şeyleri beraber getireceğim ve borcumu ödeyeceğim” diyerek haber gönderdi⁶⁰. Ayrıca

“Bundan önce annenin ricasıyla ⁶¹pençe-i gazabından kurtulmuşsun. Biz de seni mütenebbih olmuş ve semt-i salâha yönelmiş kabul ederek affetmiştik. Hâlbuki senin gibi imansız bir Türkmen'in benim zaman-ı ma'delet nişan-ı husrevanemde saltanat ve istikbal davasında bulunması haramdır”⁶²

diyerek annesi Saray Hatun'un ricası üzerine daha önce affettiğini fakat Osmanlı sınırlarında bulunan Tokat ve Karaman üzerine sefer düzenlediği için katiyen affetmeyeceğini belirterek, savaş için hazırlıklarını yapmasını söylemiştir. Bu arada Fatih Sultan Mehmed 1461 yılında Edirne'den Bursa'ya gelmiş, Gelibolu sancakbeyi Kasım Bey komutasındaki üç yüz parçalık donanmayı Trabzon üzerine sefer yapmak üzere Sinop'a göndermiştir ⁶³.

Uzun Hasan Bey ise Despina Hatun ile yaptığı bu evlilikle Osmanlı'ya karşı ittifakını güçlendirmiş; Rum, Ermeni ve Gürcülerin desteğini kazanmıştı. Ayrıca siyasi bir gaye için yapılan evlilikle Trabzon-Rum İmparatoru'nun isteklerine uyarak, Trabzon'u Osmanlıya karşı savunma ve koruma sorumluluğunu almış oluyordu⁶⁴. İlaveten sihriyet ile bağlı olduğu Trabzon Rum İmparatorluğu'nda kendisine de veraset hakkı doğmaktaydı. Eşi Despina Hatun'un küçük yaştaki kardeşi yani kendisinin kayınbiraderi V. Alexis'in yerine amcaları David Komnenos tahta geçmişti, eğer onun tahta geçme hakkı varsa, kendisinin de karısı Despina Hatun'dan dolayı kayınpederi IV.Kalo İoannes'in mirasçısı olarak tahta geçme hakkının bulunduğu, ayrıca David'in tahtı gasp etmesi olayına müdahil olmak düşüncesindeydi. Fakat bunun için öncelikle Osmanlı tehlikesini bölgeden uzaklaştırması gerektiğini biliyordu⁶⁵.

Diğer taraftan Trabzon Rum İmparatoru David Komneno ise söz konusu evlilikle bir yandan Akkoyunlu saldırılarını durdurmuş, üzerindeki baskıyı azaltmayı başarmıştı. Fakat Uzun Hasan Bey'e güvenmemekteydi; aralarındaki anlaşmayı yeterli görmediğinden Osmanlıya karşı Roma'da bulunan Papaya, Gürcistan kralına, Fransa Burgonya düküne ve Karman'a elçiler göndererek kendisi ile ittifak yapılmasını talep etmişti⁶⁶. Nitekim Trabzon İmparatoru'nun 1460 yılında Burgonya Dükü'ne gönderdiği mektupta; “Theodora'yı Hasan Bey'e eş olarak verdim. Bunu, onu sağlama almak ve birlikte oluşturduğumuz Asya birliğinde bize sadık kalması ve dolayısıyla İstanbul'u elinde tutan Türk'e karşı savaşıma devam etmesi için yaptım” diyerek Akkoyunlu dışında politik ittifak arayışının temellerini

⁶⁰ Dukas da şu şekilde geçmektedir: “Altmış seneden fazla bir müddetten beri her sene vermeye borçlu olduğun atlara mahsus bin eğer, bin eğer örtüsü ve bin gaşiyeye ve sarığı istiyoruz”, (İonnis Dukas, *Bizans Tarihi*,209); Remzi Kılıç, “Fatih Devri (1451-1481) Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,14 ,(Haziran 2003/1), 99; Bekir Sıtkı Baykal, *Uzun Hasan Rekabeti*, 74.

⁶¹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*'de yer alan “Ebu'l-feth ve'l-megâzi cennet-mekân Sultan Mehmed Hân Gâzi hazretleri dergâhına Uzun Hasan tarafından mubâhât küne takdim olunmuş olan nâmenin suretine” yazılan cevapta :“Kişi devlete mağrur olup haddinden tecavüz edip devlet, alamet intikal ve imaret zeval olunan memleketler. Eğer İslam ehline kastın var ise devlet ve şeriatın bazı karşılıklı anlaşma edip yardım edenlerden bizim dahi kastımız olmaz. Mübarek şevval ayında askerlerinle birlikte Karahisar Kalesi üzerine vardın ve mazlumlara kast ettin. Daha önce annen ricası ile seni affettim. Ama buna güvenerek eski işlerine devam ettin. Bundan sonra affetmek kesinlikle yok. Senin padişahlık diye bildiğin şehirleri yıkmaktır. Er isen karşıma çıkarsın hazırlıkları yap askerlerini topla senin üzerine varacağım. Lafı uzatmaya lazım değildir. Cevap gönderilsin vesselam” cevabını göndererek annesi yüzünden affettiğini fakat artık savaş için hazırlık yapmasını “söylemektedir”.Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, 1, İstanbul: 1274, 278. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/665e76c3-c794-4775-8d2c-076bf9ad65a4> (erişim tarihi: 20.09.2023).

⁶² Enver Konukçu, “Osmanlı-Akkoyunlu”, *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu*, haz. Adil Şen, Necip Aygün Akkoyunlu, Ankara: Grafiker, 2003, 289.

⁶³ Kritovoulos, *Tarih-i Sultan Mehmed Hân-ı Sâni*, çev. Karolidi (İstanbul: 1328), 146.

⁶⁴ Remzi Kılıç, “Fatih Devri, 99.

⁶⁵ İsmail Ertaylan, “Trabzon'un Fethi”, *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu*, haz. Adil Şen, Necip Aygün Akkoyunlu, (Ankara: Grafiker,2003),165.

⁶⁶ Hanifi Bostan, “Trabzon'un Fethi ve Türkleşmesi”, *Trabzon Tarihi I*, Ed. Hikmet Öksüz, Veysel Usta, Kenan İnan, (Trabzon:Trabzon Ticaret Odası Yayınları,2022),78; Hoca Saadetin “Trabzon tekfirünün kızını alarak bu edepsiz kafir ile akraba olmuş yakınlık kurmuştu. Bu yakınlıktan güç alan, övünç duyan tekfir da çevresindeki Müslümanlara zarar ve ziyana uğratmakta geri durmamıştı”. Hoca Saadetin Efendi,*Tacü't -Tevarih*, 47.

ortaya koyarken, Asya birliği politikasının sürdürülmesinin tek yolunun Uzun Hasan'ın desteği olduğuna vurgu yapmaktadır⁶⁷.

Yapılan bu evlilikten fayda sağlamaya çalışan diğer bir taraf ise Venedik Cumhuriyeti yöneticileri olmuştur. Osmanlıya karşı Uzun Hasan Bey'in desteğini almak için Despina Hatun'un yeğeni Caterino Zeno'yu elçi olarak Akkoyunlu sarayına göndermişlerdi (1473); amaçları Despina Hatun'un aracılığıyla Uzun Hasan Bey'i etkilemek ve kışkırtmak bu yolla ittifak kurmaktı⁶⁸. Zaten Caterino seyahatnamesinde Akkoyunlu sarayına bu görev için gittiğini açıkça belirtmektedir. Caterino Zeno :

“Bizim Cumhuriyetimiz tarafından, eğer ülkemiz Batı ülkelerinin padişahlarını ortak düşmana karşı kışkırtamazsa bu düşman sonsuz hırs ve arzu ile kuvvet toplamış ve dünya İmparatoru olma sevdasına kapılmıştı. En azından Doğu ülkesinin hükümdarı Türklere karşı endişelendirme ve onların hareketlerinden şüpheye düşürmek için Uzun Hasan'ın sarayına elçi olarak görevlendirildi”⁶⁹

diyerek Uzun Hasan'ı kışkırtmak üzere geldiğini söylemektedir. Diğer bir görevi ise Akkoyunlu Uzun Hasan Bey'e Osmanlı topraklarına denizden saldırımları halinde 100 tane silahlı kısa gemi(galley) ve diğer küçük gemileri de silahlandıracaklarını bildirecekti. Ayrıca bu gemiler ile Osmanlı Devleti'ne yapılacak olan denizden kuşatmalarda da destek vermeye hazır olduklarını iletme⁷⁰. Caterino Zeno Akkoyunlu sarayına ulaştığında Despina Hatun ile akrabalık ilişkisinden dolayı görüşmesine izin verildi. Despina Hatun onu büyük bir lütufla karşılayıp, kız kardeşinin ve yeğenlerinin durumunu, iyi olup olmadıklarını sordu. Daha sonraki günlerde Caterino'nun geliş sebebini öğrenince, Venedik Cumhuriyeti'ne bütün nüfuzunu kullanarak destek olacağını belirtti. Caterino bu arada Despina Hatun'un akrabası olması hasebiyle zamanla Uzun Hasan Bey ile yakınlaştı, öyle ki gece gündüz saraya rahatlıkla girip çıkabilmekteydi. Despina Hatun, Caterino ile yaptığı görüşmelerden etkilenmiş, hatta Osmanlı'nın babası IV. İoannesi öldürdüğünü, imparatorluğun zor durumda olduğunu söyleyerek destek için ikna etmişti. Dolayısıyla onun bu telkinleri Despina Hatun'u Uzun Hasan Bey'i Osmanlılara karşı savaşması için ikna etmede etkili oldu. Hatta Despina Hatun, kendi el yazısı ile Gürcistan kralına Osmanlılara karşı savaşı başlatması için mektup yazdı. Uzun Hasan Bey, savaşmak için ordusunu hazırladığı süreçte Caterinoyla birlikte gelen keşiş ile Venedik Cumhuriyeti'ne ve kendi akrabalarına ulaştırılması için mektuplar yazıp gönderdi⁷¹. Böylece Uzun Hasan Bey'i Trabzon Rum imparatorluğu, Venedik ve Papa işbirliği ile oluşan yeni müttefiklerin oluşmasında etkin rol oynadı.

Despina Hatun dışında kayınvalidesi Saray Hatun da gelinin ata topraklarını korumak için Uzun Hasan Bey ve Fatih Sultan Mehmed ile Trabzon üzerinde çıkan ciddi rekabet sürecinde diplomatik temaslarda bulundu. Nitekim Fatih Sultan Mehmed'in Erzincan mevkiindeki Yassıçimen'de kamp kurduğu esnada Akkoyunluların elçi heyeti ile birlikte Saray Hatun da Osmanlı ordugâhına gitmişti⁷².

Despina Hatun karışık ve yoğun saray dengeleri içerisinde Hristiyan olarak inancının devam ettirilmesine izin verilirken, ona tanınan bazı tavizleri kullanarak dış politikada yazdığı mektuplar ve gönderdiği elçiler ile politik sürece dâhil oldu⁷³. Uzun Hasan Bey'in üzerinde Osmanlıya sefer yapması konusunda kışkırtıcı bir rol oynadığı görülmektedir. Nitekim Fatih Sultan Mehmed tarafından Trabzon İmparatorluğu ele geçirildikten sonra Uzun Hasan Bey'e gönderdiği mektupta Despina Hatun'un mektupları ile olayları yönlendirmede etkili olduğunu belirtmektedir. Fatih Sultan Mehmed bu konuda şunları dile getirmektedir:

⁶⁷ Cristelle Baskins, “The Brigde of Trebizond”, 88-91.

⁶⁸ Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri, Caterino Zeno ve Ambrogio Contrarini'nin Seyahatnameleri, çev.Tufan Gündüz, 21.

⁶⁹ Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi, 21.

⁷⁰ Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi, 23.

⁷¹ Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi 24.

⁷² Tursun Bey, *Tursun Bey Tarih-i Ebü'l-Feth*, haz. Mertol Tulum, (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1977, 108-109; Seferle ilgili bkz. Âşık Paşa-zâde, *Tevârih-i Al-i Osman*, 158; İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. Şerafeddin Turan, (Ankara :TTK, 1991), 198; Münecimbaşı, *Sahaifü'l- Ahbâr fi Vekâ-yiü'l- A'sâr.*, 325; Solakzâde, *Solakzâde Tarihi*, 303; Neş ri, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ /Neşri Tarihi*, haz.Faik Reşid Unat, M.A.Köymen, II, (Ankara:TTK 1957), 751.

⁷³ Cristelle, Baskins, “The Brigde of Trebizond, 88-91.

“Ordularım beni ona sahip kılmıştır. Fetih hakkında dünyada tanınmış olan hakların birincisidir. Komnene bana verdiği sözde durmamış, benim hâkimiyetime karşı seninle planlar kurmuş, bizzat Despina'nın mektupları da bu hususta bende kanaat hâsıl etmiştir. Ben de ona Asya'da vaat etmiş olduğum saltanatı vermekten çekinmişimdir. İşte bu suretle ona malik oluşum da kudretimi temin ediyor”⁷⁴.

Sonuç olarak Despina Hatun, doğduğu toprakları ve Trabzon Rum İmparatorluğu'nu kurtarabilmek için elinden geleni yapmıştı; fakat Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon'u ele geçirilmesini ve halkının Osmanlı tebaası olmasını, amcası David Komnenos'un 1463 yılında İstanbul'da idam edilmesini engelleyememiştir⁷⁵. Ayrıca Fatih Sultan Mehmed, eşi Uzun Hasan Bey'i Otlukbeli Savaşı'nda etkisiz hale getirmiştir⁷⁶. Bu olaylardan sonra umutsuz bir şekilde Diyarbakır'da ibadet ederek yaşamına devam ettiği görülmektedir.

3. Despina Hatun ve Hristiyanlık İnancı

Despina Hatun Akkoyunlu sarayında Hristiyan olarak yaşadı. Uzun Hasan Bey, ibadetlerini özgürce yapabilmesi için ona imkân sağladı, hatta onun için ibadethane yaptırdı. Zaten Despina Hatun, Trabzon'dan gelirken yanında inancını devam ettirmek, ibadetlerini yapabilmesi için aralarında rahibeler, keşişler ve papazın olduğu Hristiyan mahiyeti ile gelmişti. Venedikli bir tüccarın belirttiği üzere bu keşişlerin arasında yaşlı çok değerli ve saygın bir papaz vardı. Despina Hatun'un uzun süre dini merasimlerini düzenleyip, ibadetlerini yapmasında yardımcı olmuştu⁷⁷. Venedik elçisi Caterino Zeno'nun aktardıklarından Despina Hatun'un dönemin en inançlı kadınlarından olduğunu, Hristiyanlığa bağlılığını sürdürdüğü görülmektedir. Hatta Despina Hatun'un her gün Kutsal Akşam Yemeği ayinini Rum kilisesi öğretilerine ve usullerine göre yaptığını belirtmektedir⁷⁸. Bu bilgileri aktaran Caterino Zeno'nun Hristiyan Ortodoks mezhepli Despina Hatun ile Müslüman Uzun Hasan Bey'in yani iki farklı inanca sahip olan karı kocanın iyi anlaşmasından dolayı şaşkınlığını gizleyemediği görülmektedir. Bu durumu şu sözler ile göstermektedir:

“Kocası da başka bir dine mensup olmasına ve eşinin dinine düşman olmasına rağmen, bu konuda ona asla bir şey söylemiyor ve onun dinini terk etmeye zorlamıyor”⁷⁹.

Caterino Zeno her ne kadar Uzun Hasan Bey'in Hristiyan dinine düşmanca yaklaştığını belirtse de; Batılı araştırmacılar Osmanlıya karşı Hristiyan devletler ile yaptığı ittifaktan ötürü Uzun Hasan Bey'in de kendileri gibi Hristiyan olduğuna dair görüşler bildirmektedir. Hatta 15.yüzyıl seyyahlarından birinin Despina Hatun'un Uzun Hasan Bey'e savaşta takması için ucunda haç olan bir kolye verdiğini yazmaktadır⁸⁰. Uzun Hasan Bey muhtemelen karısına duyduğu saygı ve sevgiden haçlı kolyeyi almış fakat takmamıştır. Bu olay Avrupa'da Uzun Hasan Bey'in de Hristiyan olduğuna dair söylentiler çıkmasına sebep olmuş olabilir. Hatta Cristelle Baskı makalesinde Venedikli bir halk türküsünde Uzun Hasan Bey'in müttefikleri gibi Hristiyan olduğu vurgulanmakta, Büyük Türk olarak ifade ettikleri Fatih Sultan Mehmed ile savaştığını ve onun altın bayrakları altında Meryem Ana resimlerinin dolaştırıldığını aktarmaktadır⁸¹. Muhtemelen bu aktarımla Uzun Hasan Bey'in batılı devletler ile kurduğu ittifakın sevinci ve topluma yansması olabilir.

Öte yandan Uzun Hasan Bey Müslüman olmakla birlikte Hristiyanlık karşısında toleranslı olduğu şüphesizdir, çünkü Despina Hatun ile evlenmesinin yanında Ermeni kilisesi inşasında yaptığı

⁷⁴ Temel Öztürk, “Trabzon'un Fetih Hazırlıkları”, 102.

⁷⁵ Alexander Aleandrovich Vasiliiev, “Tarih Ve Literatürde Trabzon İmparatorluğu”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 29, çev. Murat Keçiş, Zeynep İnan Aliyazıcıoğlu, (Ekim, 2020), 321; Tursun Bey, *Tarih-i Ebü'l Feth*, 105.

⁷⁶ Solakzade, *Solakzade Tarihi*, 325; Ebü Bekr-i Tihri, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 371; Halil, İnalçık, *Devlet-i Aliyye-Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar 1*, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 105-107.

⁷⁷ *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, 168.

⁷⁸ *Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi*, 24.

⁷⁹ *Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi*, 24.

⁸⁰ Cristelle, Baskins, “The Brigde of Trebizond”, 91.

⁸¹ Cristelle, Baskins, “The Brigde of Trebizond”, 91.

yardımlarda bunu görebilmekteyiz⁸². Walter Hinz'in belirttiği üzere batıdaki âlimler onu Hristiyan bir dost olarak gördü, Venedik ile yaptığı ittifaktan dolayı Avrupa'da hakkında en mükemmel şeyler anlatılan romantik bir kahraman olarak gösterildi; öyle ki bir Latin tarihçisi onu sağ omuzunda haç taşıdığını kaydedecek kadar ileri gitmişti⁸³. Her ne kadar Avrupa'da Uzun Hasan Bey'in kendileri ile kurduğu ittifaktan ötürü Hristiyan olduğuna dair türküler, şiirler, gösteriler yapılsa da, samimi bir Müslüman'dı. Kuran'ı Türkçeye çevirtti, Ehl-i Beyte saygı duydu, hatta Ehl-i Beyt sevgisini resmi bir genelge şeklinde yayınlattı⁸⁴. Gayri müslim topraklarına sefer düzenleyip, mescid, medrese ve ribatlar yaptırdı⁸⁵. Bunlara ek olarak âlimler ile meclisler düzenleyip, fıkıh, hadis ve tefsir gibi dini konuları üzerine tartışan, tasavvufi zümreler ile iletişim kurup, mutasavvıfları sarayında himaye eden, halkın üzerinde nüfuzu olan dervişler ile ilişkisini iyi tutup,⁸⁶ genel olarak Sünni akideye bağlı, ön kızılbaşlık⁸⁷ döneminde Şiiler ile iyi ilişkiler kurmaya çalışan bir sultandı⁸⁸. Dolayısıyla güçlü bir Türk-İslam kültürü ve inancı ile yetişen, tasavvufa ilgi duyan, cami, medrese gibi İslami mimari eserler inşa ettiren ve feth ettiği bölgelerin İslamlaşmasına gayret gösteren Uzun Hasan Bey'in batıdaki söylentilerin aksine Hristiyanlık inancına meylenmesinin mümkünü yoktur.

Öte yandan her ne kadar Avrupa'da Uzun Hasan Bey'in Hristiyanlığı ile ilgili siyasi bir algı oluşturulsa da 1474-1478 yılında Gürcüler ve gayri müslimler üzerine yaptığı (bu seferleri Gürcistan üzerinden Avrupa topraklarına ticaret yapabilmek için) beş seferde Avrupa'da yankı uyandırmış fakat Hinz'in de belirttiği üzere Hristiyan dostluğu hakkında şüphe uyandırmamıştır⁸⁹. Çünkü bu seferler sırasında yazılan Ermeni kolofonlarında⁹⁰ onunla ilgili Hristiyanlara yüklenen vergi, ibadetlerin yapılması ile ilgili ağır eleştiriler ve sözler yer almaktadır. Örneğin 1469 yılında Paşavank Köyü'nde İsrail Hanım tarafından yazılan Ermeni kolofonunda:

“1469 Lord Stepannos Altamarci'nin Katolikosluğu sırasında Cihanşah Mirza'nın sayısız askerini katleden Hasan Bey (Uzun Hasan Bey) saltanatı döneminde Halep'ten Semerkant'a kadar uzanan bölgeleri ve halkları kendisine bağlı kıldı. Yazıklar olsun Hristiyanlara getirdiği sonsuz acıya” diyerek ona beddua edilmektedir⁹¹.

Aynı şekilde Ararat Aljoc Manastırı'na ait kolofonda 1471 yılında Ejmiancin kutsal makamı Lord Aristakes'in papalığı ve Gürcü Kralı Bagrat'ın hükümdarlığı sırasında Uzun Hasan Bey'in Hristiyanlığı titrettiği ve ağır vergiler tahsil ettiği yazmaktadır⁹². Yine Stefan'ın şarkı kitabından alınan kolofonda ise ağır vergilere vurgu yapılırken Hristiyanların kilisede ibadetini yasakladığı, şehir, köy ve manastırlarda kilise çanlarının çalınmasına izin verilmediği, rahiplerin öldürüldüğü yer almaktadır⁹³.

Yine başka bir kolofonda Gürcistan Basen topraklarında otuz iki bin kişinin esir alındığı, kırk sekiz bin kişinin öldürüldüğü kayıt altına alınmıştır. Tiflis de ise otuz bin kişi öldürüp, otuz bin kişiyi

⁸² Walter Hinz, “Akkoyunluların Kültür ve Teşkilat Hayatı”, *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu*, haz. Adil Şen, Necip Aygün Akkoyunlu, (Ankara: Grafiker, 2003), 325.

⁸³ Walter Hinz, “Akkoyunluların Kültür ve Teşkilat Hayatı”, 325.

⁸⁴ Ehl-i Beyt konusunda Bkz. Ahmet Mahmud Gözün, “Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın Ehl-i Beyt'e Yazdığı Arapça Tavsiyenamenin Dil Açısından Tahlili”, *Baberti Dergisi / Journal of Babarti*, 17, (Haziran, 2023),1-23.

⁸⁵ İlhan Erdem- Kazım Paydaş, *Ak-Koyunlular Devleti Tarihi Siyaset-Teşkilat-Kültür*, (Ankara: Birleşik Kitabevi, 2007), 205

⁸⁶ Ayşe Atıcı Arayancan, “Akkoyunlu Sarayında Manevi ve İdari Güç”, *Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*,87,(Eylül,2018),89-102.

⁸⁷ Hamidreza Sohrabiabad, “Akkoyunluların Mezhepsel Eğilimleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S.18, (2018),203-223. Ön Kızılbaşlık terimi Safevi öncesi Türkmen aşiretlerin Sünnilikten On iki imam Şiiliğine geçiş sürecine verilen genel kavramdır. Özellikle Şeyh Haydar tarafından siyasi anlamda kullanılmadan önce bazı Türkmen gruplarının inanç biçimiydi.

⁸⁸ Abdül Resul Khairandish,M.Namdari Monfared, “Muasar-i Deryay-i Akkoyunluha tused-i Devlet-i Osmani”, *Pejuhaşa-i Ulûm-i Tarih*, 7,3, (2014),4.

⁸⁹ Ebû Bekr-i Tihriani, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 342-343; Walter Hinz, “Akkoyunluların Kültür ve Teşkilat Hayatı”,325;Abdül Resul Khairandish,M.Namdari Monfared, “Muasar-i Deryay-i Akkoyunluha”, 4.

⁹⁰ Ermeni kolofonlarını Avedis K. Sanjian, *Colophons of Armenian Manuscript*, (Massachusetts: Cambridge,1969) adlı eserinde toplamıştır.

⁹¹ Avedis K. Sanjian, *Colophons of Armenian*, 269.

⁹² Avedis K. Sanjian, *Colophons*,301; Ebû Bekr-i Tihriani, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 342-343.

⁹³ Şarkı için bakınız Avedis K. Sanjian, *Colophons*, 317.

esir aldığı yazılarak, lanet okunmaktadır⁹⁴. Dolayısıyla Uzun Hasan Bey'in Hristiyan topraklarında yaptığı sefer sırasında bölgede kontrolü sağlamak, vergi düzenini kurmak için yaptığı uygulamalardan Akkoyunlu hâkimiyeti altında yaşamak zorunda kalan Hristiyan halkın ve din adamlarının şikâyetçi olduğu görülmektedir. Hristiyan eşi Despina Hatun'un bu seferlerde müdahil olduğuna dair herhangi bir bilgiye rastlanılamazken, eşi Uzun Hasan Bey'in inancı üzerinde direk bir etkisi olmadığı görülmektedir. Fakat Despina Hatun'a kızlarını Hristiyan inancı ile yetiştirmesine karışmadığı görülmektedir⁹⁵.

Öte yandan Despina Hatun'un kendi dinine bu kadar bağlı olması, aslında Akkoyunlu topraklarında diğer Hristiyanlar için yönetim merkezi açısından destek oluştururken, bölgedeki Hristiyanlara karşı himayeci bir yaklaşımı olmuştur. Nitekim Despina Hatun'un yaşadığı şehir Harput'ta çok sayıda Rum, Ermeni, Süryani kökenli gayri müslim bulunmaktaydı. Zaten şehri ziyaret eden elçi Barbaro şehrin sakinlerinin çoğunun Rum olduğunu, Despina'ya hizmet ettiklerini belirtmektedir⁹⁶. 1507 yılına kadar Akkoyunluların elinde bulunan Harput'ta gayri müslim nüfus tespit edilemezken, 1523-1566 yılları arasında gayri müslimlerin yaşadığı mahalleler Gürcü Bey ve Norsis mahalleleriydi. 1518'de altı bin civarında olan nüfusu giderek artmış olan Harput'un 1518-1566 yılları arasında toplam nüfusun %54-62'si Müslüman, %32-46'sı gayri müslimlerden oluşmaktaydı⁹⁷. 16.yüzyılda Harput'tan geçen ve kayıt düşen Simeon seyahatnamesinde:

“Harput şehri içinde, civar köylerde ve bütün eyalette pek çok Süryani vardır. Kaleye bitişik vaziyette olan Süryani kilisesinin kaleden daha kadim bir bina olduğunu söyleniyordu”⁹⁸. “Ovada, aynı zamanda Sırp George, Sırp Abdülmesih ve Garmir adlarını taşıyan üç büyük manastır vardır. Bunlardan dağın eteğinde bulunan Abdülmesih, babası tarafından kurban edilen çocuğun kanı ile boyanmış mukaddes bir taş; Garmirvank, âlim rahipleri ve yazmaları ile meşhurdur. Sırp Georg manastırının reisi, Katolikos Azaria'nın öğrencisi Mıgırdiç adlı rahip, manastırda ikametimi temin etti. Harput köyleri içinde Rum köyleri de vardı; fakat bunlar kendilerini Ermenilerden tefrik etmeyip onlarla akrabalık tesis etmişlerdir; hemen hepsi de Ermenice konuşurlar. Bunlar birbirleriyle o kadar kaynaşmışlardı ki kimin Ermeni, kimin Rum veya Süryani olduğu anlaşılmıyordu”⁹⁹ şeklinde yazmaktadır.

Dolayısıyla Barbaro'nun bahsettiği gibi Siemon da Akkoyunlu döneminde ve sonrasında Harput bölgesinde yoğun bir nüfusun Rum, Ermeni, Süryani kökenli gayri müslimlerin bir arada yaşadığını belirtmektedir. Ayrıca Siemon'un aktardıklarından bölgede yaşayan gayri müslimler arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin iyi olduğu, evlilikler tesis ettikleri, hatta aynı kiliseyi ortak kullandıkları görülmektedir. Dolayısıyla Despina Hatun'un Diyarbakır ve Harput bölgesinde yaşadığı düşünülürse en azından bu bölgedeki Hristiyanların Katolik ve Protestan kiliselerinde ibadetlerini yaptıkları, manastırların açık olduğunu ibadet izinlerinin bulunduğu görülmektedir. Öte yandan Akkoyunlu yöneticileri hiçbir zaman bölgedeki gayri müslimleri din değiştirmeye zorlamamış, onlara dinlerini diledikleri gibi yaşama imkânı vermişti. Nitekim saray içerisinde bile Despina Hatun örneğinde olduğu gibi Hristiyanların İslamlaşması istenmemiş ve ibadet hürriyeti tanınmıştır. Despina Hatun ve kendisi ile gelen maiyeti diledikleri gibi ibadetlerini yapmış, yaşadıkları bölgedeki diğer Hristiyanlar ile iletişim halinde kalmışlardır, hatta bölgedeki diğer Hristiyan gruplar ile temas kurup himaye ettiği görülmektedir.

4. Ölümü ve Mezar Yeri

Despina Hatun'un ölüm şekli ve ölüm tarihi ile ilgili dönem kaynaklarında kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte kronolojik takibi yapıldığında muhtemelen 1474 ile 1478 seneleri arasında vefat etmiştir. Harput'ta Aziz George (Mar Jurjis)'un Jacobite Kilisesi, St. George Kilisesi¹⁰⁰ ya da St. Qurine

⁹⁴ Avedis K. Sanjian, *Colophonss*, 320-321.

⁹⁵ *Doğu'da Venedik Elçileri*, 24.

⁹⁶ Josaphat Barbaro, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, 90

⁹⁷ Mehmet Ali Ünal, “Harput”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 16, TDV Yayınları, İstanbul, 1997, 232-233.

⁹⁸ Simeon, *Polonyalı Simeon'un Seyahâtnamesi 1608-1619*, çev. Hrand D. Andreasyan, (İstanbul: Baha Matbası, 1964), 89

⁹⁹ Simeon, *Polonyalı Simeon*, 89.

¹⁰⁰ Avedis K. Sanjian, *Colophonss*, 277; William, Jackson Kelsey, *Komnenoi of Trebizond*, 171; Bazı kaynaklarda Aya Yorgi olarak da geçmektedir.

Kilisesi olarak geçen kiliseye defnedilmiştir. Despina Hatun'un mezarı kilise kapısının yanında bir kemer altında sade bir kerpiç sanduka altınındadır¹⁰¹. Venedikli bir tacir 1480 yılında St.Quirine Kilisesi'ne yaptığı ziyaret sırasında Despina Hatun'un mezarını Harput'ta ziyaret etmiş ve onun mezarı ile ilgili :

“Horlayıcı bir şekilde kilise yakınında bir revakın altında toprağa vermişler, mezarın üzerinde bir adım yüksekliğinde, bir adım genişliğinde ve üç adım uzunluğunda tuğla ve kerpiçten sandukaya benzer bir şey yapmışlar ” ¹⁰²diyerek tasvir etmiştir.

Öte yandan “horlayıcı bir şekilde” tabirini kullanarak Hristiyan olmasından dolayı olsa gerek Despina Hatun'un mezarına önem verilmediğini vurgularken, sandukası ve mezar yeri hakkında kıymetli bilgiler sunmaktadır. Bryer ise Despina Hatun'un mezarının 1883 yılında tahrip edildiğini, günümüzde ise kaybolduğunu belirtmektedir¹⁰³. 1480 yılında Harput'u ziyaret eden tacirin aktarımından Despina Hatun'un kilise kapısının yanında yer alan sandukası çok erken dönemde, ölümünden 3-5 yıl sonra tahrip edildiği düşünülmektedir. Mezarının bulunduğu kilisenin tespitinde ise Harput'taki St. George Kilisesi'ne mi yoksa Diyarbakır St. George Kilisesi'ne mi defnedildiği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Venedikli tacirin 1480 yılında bizzat görüp, tarif etmesi, dönem kaynaklarının büyük çoğunluğunun Despina Hatun ve kızlarının Harput'taki sarayda yaşadığına vurgu yapmaktadırlar, elimizde daha somut bir veri olmamasından ötürü mezarının Harput St. George Kilisesi'nde olduğu söylenebilir¹⁰⁴.

SONUÇ

Hristiyan bir hatun olarak Akkoyunlu hanedanına Uzun Hasan Bey'in eşi olarak gelen Despina Hatun'un Akkoyunlu sarayında diğer hatunlar arasındaki hiyerarşide Şahbanu olarak konumlandığı fakat mehd-i ulya /hükümdar annesi olamadığı görülmektedir. Çünkü Uzun Hasan Bey ile yaptığı evlilikten doğan oğlu Maksud'un taht mücadelesi ve isyanlar sebebiyle öldürülmesi onun soy seçeresinin Akkoyunlu hanedanında iktidar açısından devam etmediğini göstermektedir. Öte yandan kızı Âlemşah Begüm / Halime Begüm'ün Şeyh Haydar ile evlendirilmesinden dolayı Safevi hanedanı içerisinde şecere takibi yapılabilir.

Despina Hatun'un Akkoyunlu dış politika ve diplomatik görüşmelerde doğrudan olmasa da akrabalık ilişkileri nedeniyle etkin rol almıştır. Özellikle Akkoyunlu, Osmanlı, Trabzon Rum ve Venedik arasındaki yazışmalarda bizzat kendisi mektup yazarak müdahil olmuş, gelen elçileri ağırlayıp, Trabzon Rum İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü, Rum halkını ve akrabalarını korumaya çalıştığı tespit edilmektedir. Akkoyunlu sarayı içerisinde başta Uzun Hasan Bey olmak üzere dış politikada yönlendirici bir tavır takınmıştır.

Despina Hatun Akkoyunlu sarayında Hristiyan olarak yaşamış, Harput ve Diyarbakır bölgesinde Rum ve diğer Hristiyanlar için himayeci bir güç oluşturmaya çalışmıştır. Uzun Hasan Bey'in eşi olarak Akkoyunlu sarayında Hristiyan inancına bağlı olarak yaşaması, konumlanması, dış politikada üslendiği görev açısından hükümdar eşlerine örnek oluşturmaktadır. Öte yandan Akkoyunlu hanedanı tarafından yapılan diğer siyasi evlilikler, sıhriyet bağı ve Trabzon Rum İmparatorluğu ile geçmişten gelen bağların kuvvetlenmesinde etkili olmuştur.

Sonuç olarak, Akkoyunlu sarayında hükümdar eşi olarak yaşamını sürdüren Despina Hatun inançlarına ve geleneklerine bağlı, dış politikada saraydaki diğer Türkmen Hatunlar kadar olmasa da

¹⁰¹ Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar, 132; Walther Hinz, Uzun Hasan, 29.

¹⁰² Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar, 132.

¹⁰³ Anthony A.M., Bryer, “Rumlar Ve Türkmenler, 227-228.

¹⁰⁴ Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar, 132-172; Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi ,47; Despina Hatun'un mezar yeri ile ilgili tartışma ve inceleme için bkz. Yahya,Başkan ”Despina Hatun'un Mezarı Meselesi” ,39-48; Ayrıca 2022 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle kazı başkan yardımcısı Kadir Atıcı'nın beyanına göre Harput'ta yapılacak olan yüzey araştırmalarında Despina Hatun'un mezar yerinin nerede olduğuna daha net açıklık getirecektir. Trt Haber,20.10.2023 tarihinde erişildi, <https://www.trthaber.com/foto-galeri/despina-hatun-sarayinin-izlerine-ulasmak-icin-yuzey-arastirmasi>

kendi halkı, toplumu ve Komnenos hanedanının hâkimiyet mücadelesinde ve batılı devletlerin kurduğu Asya birliğinin korunması için gerekli yazışmaları yaparak destek verdiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, Ahmet, “Başlık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, TDV Yayınları, İstanbul, 1992, 131-133.
- Arayancan, Ayşe Atıcı, “Akkoyunlu Sarayında Bir Begüm ya da Mehd-i Ulyâ: Selçukşah Begüm” , *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7, 20, (Aralık, 2019),1-11.
- Arayancan,Ayşe Atıcı, “Akkoyunlu Sarayında Manevi ve İdari Güç”, *Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, 87, (Eylül,2018), 89-102.
- Âşık Paşa-zâde,*Tevarih-i Al-i Osman(Âşık Paşa-zâde Tarihi)*, İstanbul: Matbaa-i Amire,1332.
- Aşıkpaşazade, *Osman Oğullarının Tarihi*, neşr. K.Yavuz-M.A. Saraç, İstanbul: K Kitaplığı, 2003.
- Babinger, Franz “Fatih Sultan Mehmed ve İtalya”, *Belleten*, çev.Bekir Sıtkı Baykal, 17, S.65, (Ocak , 1953), 41-82.
- Baskins, Cristelle, “The Bride of Trebizond: Turks and Turkmens on A Florentine Wedding Chest, Cırca 1460”, *Manusecsibi,Mugarnas*, Ed. Gülru Necipoğlu, Managing Ed. Karan A.Leal, 29, (2012), 83-100.
<https://www.jstor.org/stable/23350363>
- Başkan, Yahya, “Despina Hatun’un Mezarı Meselesi” *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/1, (Temmuz, 2016), 39-48
- Baykal, Bekir Sıtkı, “Fatih Sultan Mehmet-Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2/2, (Mayıs, 1964), 67-75.
- Bessarion , Michael Panateros, *Two Works on Trebizond*, ed./trasn.Scott Kennedy,Harvard University Press: Cambridge, Massachusetts,2019.
- Bostan, Hanifi , “Trabzon’un Fethi ve Türkleşmesi “, *Trabzon Tarihi*, I, ed. Hikmet Öksüz, Veysel Usta, Kenan İnan, Trabzon:Trabzon Ticaret Odası Yayınları,2022.
- Bryer, Anthony A.M.,“Rumlar Ve Türkmenler: Karadeniz İstisnası”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, çev. M. Sibel Dinçel, Murat Keçiş, 16/16, (Bahar, 2014), 177-232.
- Budak, Muñşi-yi Kazvini, *Cevahirü'l-Ahbar: Bahş-i Tarih-i İran az Karakoyunlu ta Sal-ı 984*, tah. Muhsin Behrâm Nejâd, Tahran: Merkez-i Neşr-i Miras-ı Mektub,2000.
- Çağatay, Neşet, “Akkoyunlular”, *Türkmen Akkoynlu İmparatorluğu*, haz. Adil Şen, Necip Aygün Akkoynlu, Grafiker, Ankara: Grafiker, 2003,43-50.
- Dukas, İoannis, *Bizans Tarihi*, çev. Vladimir Mirmiroğlu, İstanbul,1956.
- Erdem,İlhan- Paydaş, Kazım, *Ak-Koyunlular Devleti Tarihi Siyaset-Teşkilat-Kültür*, Ankara: Birleşik Kitabevi, 2007.
- Erşahin,Seyfettin, *Akkoyunlular, Siyasal, Sosyal, Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Ankara:2002.
- Ertaylan, İsmail, Hakkı, “Trabzon’un Fethi”, *Türkmen Akkoynlu İmparatorluğu*, haz. Adil Şen, Necip Aygün Akkoynlu, Ankara: Grafiker, 2003,153-172.

Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, 1. (İstanbul: 1274), 278.

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/665e76c3-c794-4775-8d2c-076bf9ad65a4>

(erişim tarihi: 20.09.2023)

Gaffarî, *Tarih-i Cihan-âra*, neşr. Hasan Neraki, Tahran: Hafez, 1343.

Gözün, Ahmet Mahmud, “Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan’ın Ehl-i Beyt’e Yazdığı Arapça Tavsiyenamenin Dil Açısından Tahlili”, *Baberti Dergisi / Journal of Babarti*, 17, (Haziran, 2023), 1-23.

Gülşenî Muhyî-yi, *Menâkıb-ı İbrâhim-i Gülşenî*, haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, İstanbul: Bilnet Matbaacılık, 2014.

Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't -Tevârih*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara: TTK, 2006.

Hinz Walther, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, Çev. Tevfik Bıyıklıoğlu, Ankara: TTK, 1992.

Hinz, Walter, “Akkoyunluların Kültür ve Teşkilat Hayatı”, *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu*, haz. Adil Şen, Necip Aygün Akkoyunlu, Ankara: Grafiker, 2003, 315-326.

Hoca Saadeddin, *Tacü't -Tevarih*, 3, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.

İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. Şerafeddin Turan, Ankara, TTK, 1991.

İnalçık, Halil, *Devlet-i Aliyye–Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar 1*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

İnan, Kenan, “Trabzon’un Osmanlılar Tarafından Fethi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, I, S. 14, (Haziran, 2003), 71-84.

Jackson, Kelsey Willam, “A Genealogy of the Grand Komnenoi of Trebizond”, *The Journal of the Foundation for Mediaeval Genealogy*, 2/3, (2007), 171-189

Khairandish, Abdül Resul, Monfared, M. Namdarid, “Muasar-i Deryay-i Akkoyunluha tused-i Devlet-i Osmani”, *Pejuhaşha-i Ulûm-i Tarih*, 7/3, (2014), 4-12.

Kılıç, Remzi, “Fatih Devri (1451-1481) Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, (Haziran 2003/1), 95-118.

Konukçu, Enver, “Osmanlı-Akkoyunlu”, *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu*, haz. Adil Şen, Necip Aygün Akkoyunlu, Ankara: Grafiker, 2003.

Kristovoulos, *History of Mehmed Conqueror by Kristovoulos*, trans. Charles T. Riggs, Westport, Connecticut: Greenwood Press, 1970.

Kritovoulos, *Tarih-i Sultan Mehmed Hân-ı Sâni*, çev. Karolidi, İstanbul: 1328.

Mozzaoui, Michel M. *The Origins of Safawids, Si'ism, Sufism, and the Gulât*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH, 1972.

- Müneccimbaşı, *Sahaifü'l- Ahbâr fi Vekâyiü'l- A'sâr*, çev. İsmail Erünsal, II, İstanbul: Tercüman, 1976.
- Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ /Neşri Tarihi*, haz.Faik Reşid Unat, M.A.Köymen, II, Ankara:TTK 1957.
- Oruç Bey Bayat, *İlişkiler Bir Şii/Katolik*, çev. Tufan Gündüz İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2014.
- Özcan, Altay Tayfun, “Leh Kroniği Historiae Polonicae’de Uzun Hasan Beğ’e Dair Bilgiler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 25, S.1, (Temmuz, 2010), 371-378.
- Paydaş, Kazım, “Ak-Koyunlu Devleti’nde Siyasî Evlilikler ve Sarayda Hatunların Konumu” *Tarih Yolunda Bir Ömür Prof. Dr. İsmail Özçelik’e Armağan*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2019.
- Quiring R -Zoche, “Aq Quyunlu”, *Encyclopaedia*, Vol. II / 2, (1986), 163-168
<https://www.iranicaonline.org/articles/aq-qoyunlu-confederation>
- Roemer, Hans R., “Kızılbaş Türkmenler: Safevi Teokrasinin Kurucuları ve Kurbanlar”, *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, çev. Harun Yıldız, 36, (Haziran 2006), 81-92.
- Sanjian, Avedis K., *Colophons of Armenian Manuscript*, Massachusetta: Cambridge, 1969.
- Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, Giovanni Maria Angiolello-Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D’Alessandri’nin Seyahatnâmeleri, çev.Tufan Gündüz, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2007.
- Simeon, *Polonyalı Simeon’un Seyahâtnamesi 1608-1619*, çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul: Baha Matbası, 1964.
- Solakzâde, *Solakzâde Tarihi*, haz.Vahit Çabuk, 1, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1989.
- Sonrabiabad, Hamidreza, “Akkoyunluların Mezhepsel Eğilimleri Üzerine Bir Değerlendirme” *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S.18, (Kış, 2018), 203-223.
- Tihranî, Ebû Bekr-i, *Kitâb-ı Diyârbekriyye*, çev.Mürsel Öztürk, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Turan Şerafettin,“Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, III, S.4-5, (1965), 63-118.
- Turan, Şerafeddin, “Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik”, *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu*, ed.Adil Şen, Necip Aygün Akkoyunlu, Ankara: Grafiker, 2003, 189-234.
- Turan, Şerafeddin, *Fatih Mehmet –Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967.
- Tursun Bey, *Tursun Bey Tarih-i Ebü'l-Feth*, haz. Mertol Tulum, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1977
- Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu’da Venedik Elçileri*, Caterino Zeno ve Ambrogio Contrarini’nin Seyahatnameleri, çev.Tufan Gündüz, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2006.
- Ünal, Mehmet Ali, *XVI.Yüzyılda Harput Sancağı (1518–1566)*, Ankara: TTK, 1989.
- Ünal, Mehmet Ali, “Harput”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.16, TDV Yayınları, İstanbul, 1997, 232-233.

Öztürk, Temel “Trabzon’un Fetih Hazırlıkları”, *Trabzon’da Fetih ve Şehir*, ed. Temel Öztürk, Trabzon: Trabzon Kitaplığı : 2021, 95-109.

Vasiliev Alexander Aleandrovich, “Tarih Ve Literatürde Trabzon İmparatorluğu”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 29, çev. Murat Keçiş, Zeynep İnan Aliyazıcıoğlu, (Ekim, 2020), 317-368.

Woods, John, *Akkoyunlular*, çev. Sibel Özbudun, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1993 .

Yahyâ-i Kazvinî, *Lubbu’t Tevarih*, yay. Seyyid Celâleddin Tahranî, Tehran: Merkez-i Neşr-i Miras-ı Mektub, 1315.

Yıldız, Hakkı Dursun, “The Akkoyunlu”, *A Short History of Turkish-Islamic States (Excluding the Otoman State)*, Written by: İ. Kafesoğlu, H.D.Yıldız, E.Merçil and M.Sârey, Ankara:1994.

Trt Haber, 20.10.2023 tarihinde erişildi, <https://www.trthaber.com/foto-galeri/despina-hatun-sarayinin-izlerine-ulasmak-icin-yuzey-arastirmasi>

Pisanello, 12.10.2023 tarihinde erişildi, https://fr.wikipedia.org/wiki/Pisanello#/media/Fichier:Pisanello_011.jpg

Ek

Ek 1: *Aziz George ve Prenses* (muhtemelen Despina Hatun), 1436-1438 civarı. Prensesin yüzünün detayı, Sant'Anastasia Kilisesi, Verona. 12.10.2023 tarihinde erişildi https://fr.wikipedia.org/wiki/Pisanello#/media/Fichier:Pisanello_011.jpg